

SUMMARY

Iryna O. Sukhachova. International standard of proof of «reasonable suspicion» in the prosecutor's implementation of the prosecution function. The article provides a comprehensive study of the international standard of proof "reasonable suspicion" in the implementation of the prosecutor's function of prosecution.

The author found that the standard of proof «reasonable suspicion» is the standard of proof in criminal proceedings, which is used by the prosecutor to make current (intermediate) decisions related to the restriction of individual rights during criminal proceedings (request for application and direct use of means ensuring criminal proceedings, conducting investigative (investigative) and covert investigative (investigative) actions; notification of suspicion) and consists in the established probabilities (assumptions) of a person committing a certain act, which is determined by common sense and objective data that can be verified during criminal proceedings and which would encourage an impartial and reasonable person to take practical action to determine whether such suspicion is justified.

Based on the results of the analysis of the case law of the European Court of Human Rights, the author concludes that the standard of proof «reasonable suspicion» used by the prosecutor in the prosecution in the pre-trial investigation of crimes is characterized by the following criteria: 1) reasonable suspicion to convince an objective observer that the person concerned could have committed an act that falls under the signs of a criminal offense, the responsibility for which at the time of its commission was established by the norms of the Criminal Code; 2) a reasonable suspicion must be based on evidence obtained by the prosecutor, sufficient in its entirety to make a decision, and may not be based on assumptions; 3) the existence of a reasonable suspicion is established by national courts and is reflected in court decisions by stating the content of the suspicion, the circumstances of the case and the evidence that allows a person to be reasonably suspected of committing a criminal offense; 4) the burden of proving the existence of a reasonable suspicion rests with the prosecutor and cannot be transferred to the defense.

Keywords: *reasonable suspicion, prosecutor, prosecution function, criminal procedural evidence, international standards.*

УДК 343.98

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-280-284

Дмитро ШАПОВАЛОВ[©]
кандидат медичних наук,
заслужений лікар України
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

**ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Висвітлено основні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, їх узгодження з нормативно-правовими актами та законами. Проаналізовано думки вчених з цього приводу. Зосереджено увагу на тих формах використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні, які мають найвагоміше значення у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, а також обґрунтовано безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором, враховуючи їх функціональні обов'язки.

Ключові слова: *слідчий, спеціаліст, судовий експерт, органи досудового розслідування, слідчі (розишукові) дії, судові експертизи, консультативна діяльність.*

Постановка проблеми. Перед правоохоронними органами, які діють в умовах сьогодення, постає багато проблем під час досудового розслідування низки кримінальних правопорушень. Намагаючись виконати принципи кримінального процесуального законодавства та досягти кінцевої мети, досудові органи повинні бути обізнаними щодо можливостей використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Хоча постійні зміни в кримінально-процесуальному законодавстві і викликають певні дискусії серед практиків і науковців з приводу спеціальних знань, слід визнати, що допомога обізнаних осіб у різноманітних формах суттєво сприяє отриманню необхідної доказової бази.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми свідчить, що фундаментальні положення відносно інституту спеціальних знань досліджувалися

© Шаповалов Д. О., 2020

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1721-5150>

k_ksm@dduvs.in.ua

такими вченими, як: М. І. Авдєєва, В. Д. Арсенєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, Г. С. Бідняк, А. І. Вінберг, Л. М. Головченко, Г. І. Грамович, А. В. Дулов, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, К. О. Чаплинський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський, П. В. Цимбал, В. В. Циркаль та ін. У їхніх наукових дослідженнях були розглянуті генеза спеціальних знань, їх види та суб'єкти використання, особливості використання під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Водночас низка питань потребує додаткової аргументації з огляду на те, що форми використання спеціальних знань поступово змінюються відповідно до науково-технічного прогресу та законодавчих трансформацій.

Метою наукової статті є дослідження різноманітних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні з урахуванням сучасної класифікації провідних учених-криміналістів, а також виокремлення найбільш розповсюджених з них.

Виклад основного матеріалу. Органи досудового слідства шляхом збирання та процесуального закріплення наявних доказів зобов'язані швидко і повно розкрити кримінальне правопорушення та виявити осіб, винних у його вчиненні; забезпечити умови для їх притягнення до кримінальної відповідальності згідно з законом; підготувати матеріали для суду, для чого дослідити обставини події злочину, які стосуються кримінального провадження і є юридично значущими для подальшого їх розгляду по суті у суді; з'ясувати причини та умови, що сприяли учиненню злочину тощо [10, с. 50]. Усе це неможливо досягнути одній особі слідчого без залучення фахівців у різних формах.

Питання класифікації форм використання спеціальних знань викликало багато дискусій у науковому середовищі. Не викликає сумнівів стала наукова точка зору М. В. Салтевського, який виділяє безпосередню та опосередковану форми спеціальних знань. При безпосередній формі суб'єкти на різних стадіях розслідування застосовують технічні засоби та спеціальні знання, наприклад, слідчий, прокурор, слідчий суддя. При опосередкованій формі, коли суб'єкти з будь-яких причин не можуть застосувати технічні засоби для виявлення або фіксації, дослідження речових джерел інформації, вони звертаються до фахівця, одержують від нього консультації, запрошують брати участь у слідчих (розшукових) діях або доручають проводити, наприклад, судову експертизу. Таким чином, слідчий застосовує спеціальні знання і технічні засоби для дослідження джерел інформації у формі участі фахівця у слідчих (розшукових) діях або призначення і проведення фахівцем судових експертиз [9, с. 82]. Тобто, використання спеціальних знань самостійно слідчим дуже обмежене.

Наявність у слідчого необхідних відомостей, наприклад, з галузі медицини, психіатрії, бухгалтерського обліку та інших спеціальних знань, корисне при висуненні версій, пошуку доказів та їхній оцінці. Вчені зазначають, що інформація про відомості спеціального характеру – лише привід для прийняття слідчим рішення про використання знань спеціалістів у формах, встановлених законодавством [4, с. 97].

Умовного розподілу на процесуальні та непроцесуальні форми дотримуються більшість учених. Ми приєднуємося до твердження, що процесуальними слід вважати такі форми, що прямо передбачені законом, а саме: а) участь спеціаліста у кримінальному провадженні; б) проведення судових експертиз. Непроцесуальними слід вважати спеціальні знання не за межами кримінального процесу, а ті, що прямо не передбачені законом. Такими формами є: а) відомчі розслідування, перевірки технічного стану; б) проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події; в) консультаційно-довідкова допомога; г) надання технічної допомоги у підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт; д) використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів [7, с. 9].

Розглянемо окремі аспекти участі спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, що, на наш погляд, заслуговують додаткової уваги через свою поширеність.

Слід наголосити, що для проведення слідчих (розшукових) дій у якості спеціалістів-криміналістів виступають фахівці з відділів криміналістичного забезпечення слідчих відділів Національної поліції України. У випадках, коли їхніх знань виявляється недостатньо, на допомогу залучають співробітників Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів. Як правило, така потреба виникає при виявленні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, звалтуваннями, пожежами, коли необхідні додаткові знання у галузі балістики, біології тощо. Справа у тому, що раніше обізнані особи, які залучалися до проведення слідчих (розшукових) дій, повинні були проводити експертні дослід-

дження так званих «початкових» експертиз, тобто дактилоскопічні дослідження, трасологічні, холодної зброї. На сьогодні, в результаті реформування Експертної служби МВС України, інспектори-криміналісти, які працюють у складі Національної поліції України, за своїми функціональними обов'язками повинні тільки надавати допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні об'єктів, правильному пакуванні. Не маючи глибоких знань щодо дослідження таких об'єктів, неминучі помилки.

Втім, деякі науковці позитивно відмічають розподіл функцій техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування. Так, на думку І. В. Пиріга, це сприяло дотриманню принципу незалежності судової експертизи. Поряд із цим виникли проблеми кадрового забезпечення як підрозділів НДЕКЦ, так і секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих відділів. Вчений зазначає, що рівень криміналістичної підготовки інспекторів-криміналістів слідчих відділів Національної поліції на сьогодні залишається досить низьким. Недостатня кваліфікація інспекторів-криміналістів впливає на кінцевий результат – якість розслідування кримінальних правопорушень, формування доказової бази [6, с. 13].

Категорично не можемо погодитись з точкою зору І. В. Бригадира, який акцентує увагу на тому, що за даними світової практики, поліцейському достатньо початкової професійної підготовки з основами юридичних знань, достатніх для охорони публічного порядку, припинення кримінального правопорушення та збереження його слідів [2, с. 64].

Продовжуючи, слід відзначити не тільки рівень професіоналізму фахівців, а й інші об'єктивні обставини.

З цього питання підтримуємо думку Г. С. Бідняк, яка окреслила проблеми, що існують у відділах криміналістичного забезпечення та впливають на якість проведення слідчих (розшукових) дій, які полягають у: 1) нормативно-правовому регулюванні діяльності спеціаліста (у т.ч. перевірки виявлених об'єктів за відповідними обліками); 2) матеріально-технічному забезпеченні на належному рівні; 3) узгодженості дій спеціаліста з представниками інших служб (дільничні, патрульні, оперуповноважені); 4) розширенні штату інспекторів-криміналістів у територіальних відділеннях поліції, враховуючи обсяг та специфіку існуючих завдань; 5) дотриманні нормованого робочого часу, що впливає на рівень зосередженості уваги під час збирання доказів; 6) виконанні службових завдань, що відповідають безпосереднім функціональним обов'язкам тощо [1].

Та якими б не були труднощі, слід зазначити, що якість проведення огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту, тимчасового доступу до речей і документів суттєво зростає при участі спеціалістів різних галузей.

Використання допомоги фахівців при проведенні оперативно-розшукових заходів є дуже широкою специфічною тематикою, яка, на нашу думку, вимагає окремого дослідження не тільки в межах КПК України, а і нормативно-правових актів для службового або обмеженого використання.

Після виявлення, фіксації та вилучення слідів, задля використання їх у повній мірі у якості доказів, вони повинні бути досліджені в експертних установах.

Є. Р. Росинська доводить, що судова експертиза призначається незалежно від того, чи володіють слідчий, прокурор, суддя спеціальними знаннями, призначаючи експертизу, оскільки фактичні дані, отримані шляхом експертного дослідження, не можуть бути відображені ні в якому процесуальному документі, окрім висновку експерта [8, с. 9].

Призначення та проведення судових експертиз останнім часом піддавалося реформативним процесам. Так, відібрання у слідчого права самостійно виносити постанову, призвело до ряду негативних проявів, серед яких: затягування процесуальних строків, неповне розслідування через уникнення проведення експертного дослідження тощо. Як показала практика, суди не в змозі були впоратись з таким обсягом клопотань про призначення експертиз, а також вникати в кожне кримінальне провадження в частині правильної підготовки необхідних матеріалів для дослідження. Маємо констатувати, що відмова реформаторів від таких нововведень була доречною, що позитивно відмітили практичні працівники.

Так, за результатами опитувань працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, 89 % зазначили, що самостійне призначення судових експертиз значно результативніше, ніж шляхом подання клопотання до суду та очікування його ухвали. Інші (11 %) зазначили, що немає потреби призначати судові експертизи взагалі і досудове розслідування можна швидше завершити без них.

Щодо викладення ст. 243 КПК України, вважаємо вона теж потребує певних уточнень. Так, експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за

дорученням сторони кримінального провадження. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках і порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу [3]. У цьому контексті виникають суперечки. Судові експертизи призначаються постановою, яку виносить слідчий, тому варто було б у статті замінити словосполучення «за дорученням» на «за постановою» сторони кримінального провадження. Стосовно самостійного залучення експертів стороною захисту, виникає загроза пошкодження об'єктів і втрати ідентифікаційних ознак, що теж варто враховувати законодавцю.

Маємо констатувати, що як під час призначення та проведення судових експертиз, так і протягом усього досудового провадження слідчий використовує консультативно-довідкову форму спеціальних знань в різних галузях. Слід відзначити, що довідки зазвичай мають письмову форму, що ж до консультації, то законодавством вона закріплена тільки в межах виконання своїх обов'язків спеціалістом. Деякі вчені зазначають два види – письмовий та усний [5, с. 198], з чим не можливо не погодитись.

Наприклад, лікарі широко використовують консультативні висновки, які оформлюють на бланках встановленого зразка. Емпіричні матеріали свідчать, що такі письмові консультації приймаються судом в якості доказів. Вважаємо, що аналогічна практика в інших галузях буде тільки сприяти роботі слідчого, який проводить досудове розслідування.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що слідчий, хоча і виконує керівну функцію під час досудового розслідування, проте самостійно не в змозі і не повинен виконати дії, пов'язані з використанням спеціальних знань. Відтак, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в безпосередній формі є дуже обмеженим. Що ж до опосередкованої форми, то переваги не повинні віддаватись жодній з існуючих, оскільки тільки в поєднанні консультацій, участі спеціаліста, призначенні експертиз, довідковій допомозі тощо можливо швидке та неупереджене розслідування, своєчасне направлення кримінального провадження до суду.

Список використаних джерел

1. Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2018. 22 с.
2. Бригадир І. В. Перспективи підготовки поліцейських в Україні: окремі потенційні проблеми. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.). Харків, 2017. С. 63-65.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D1%81%D1%82+242#w14978>
4. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь. 2016. 227 с.
5. Лукьянчиков С. Д., Лукьянчикова В. С. Консультація – самостійна форма використання спеціальних знань: *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ-Маріуполь, 2018. С. 197–198.
6. Пиріг І. В. Актуальні проблеми криміналістичного забезпечення судової експертизи *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 12-14.
7. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів. Навчальний посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.
8. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2008. 688 с.
9. Сатгевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
10. Яковлев Р. М., Мулявка Д. Г. Реформування органів досудового розслідування в Україні: монографія / Р. М. Яковлев, Д. Г. Мулявка. Ірпінь: Університет ДФС України, 2017. 196 с.

Надійшла до редакції 09.12.2020

References

1. Bidniak H.S. (2018). Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni shakhraistv: Extended abstract of candidate's thesis. Dnipro [in Ukr.].
2. Bryhadyr I.V. (2017). Perspektyvy pidhotovky politseiskyykh v Ukraini: okremi potentsiini problemy. *Pidhotovka okhorontsiv pravoporiadku v Kharkovi*. Kharkiv: 63-65 [in Ukr.].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 №4651 VI. (2012) Data onovlennia: 14.11.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651_17?find=1&text=%D1%81%D1%82+242#w14978. [in Ukr.].
4. Lazebnyi A.M. (2016). Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen proty hromadskoho poriadku: Extended abstract of candidate's thesis. Irpin. [in Ukr.].
5. Lukianchikov Ye. D., Lukianchikova V. Ye. (2018). Konsultatsiia – samostiina forma vykorystannia spetsialnykh znan: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia *Teoriia i praktyka*

sudovoi ekspertyzy i kriminalistyky. Kyiv-Mariupol, 197-198 [in Ukr.].

6. Pyrih I.V. (2019). Aktualni problemy kryminalistychnoho zabezpechennia sudovoi ekspertyzy *Aktualni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia*. Proceedings of the 3rd Seminar. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. Sprav. 12-14 [in Ukr.].

7. Pyrih I.V., Bidniak H.S. (2019). Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv. *Navchalnyi posibnyk*. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukr.].

8. Rossynskaia E.R. (2008). *Sudebnaia ekspertyza v grazhdanskom, arbytrazhnom, admynstratyvnom uholovnom protsesse* / E.R. Rossynskaia. 2-e yzd., pererab. y dop. M.: Norma [in Ukr.].

9. Salteviskiy M. V. *Kryminalistyka (u suchasnomu vyhliadi): pidruchnyk*. K.: Kondor, 2005. 588 s. [in Ukr.].

10. Yakovliev R.M., Muliavka D.H. (2017). *Reformuvannia orhaniv dosudovoho rozsliduvannia v Ukraini: monohrafiia* / R. M. Yakovliev, D. H. Muliavka. Irpin: Universytet DFS Ukrainy [in Ukr.].

SUMMARY

Dmytro O. Shapovalov. Forms of using special knowledge in criminal proceedings: theoretical and praxeological aspects. The author has outlined topical issues of using special knowledge in criminal proceedings. He has emphasized that in order to comply with the principles of criminal procedure legislation and timely referral of criminal proceedings to court, law enforcement agencies must use modern advances in science and technology and be aware of the possibilities of special knowledge. To this end, the main forms of use of special knowledge, their harmonization with regulations and laws have been highlighted. The scientists' opinions on this subject have been analyzed. Various criteria for classification of forms of special knowledge have been specified. The focus is on those forms of use of special knowledge that are of the greatest importance for the pre-trial investigation, as well as the direct use of special knowledge by the investigator, prosecutor, given their functional responsibilities. Emphasis has been placed on the separation of functions of a forensic expert and a specialist, the reform of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has been analyzed, both positive aspects and shortcomings of informed persons during investigative (search) actions have been noted.

The emphasis has been placed on the important role of such an investigative (search) action as the appointment of forensic examinations, indicating the errors and miscalculations made by the investigator, prosecutor during the collection of necessary materials, selection of comparative samples for expert examination. Particular emphasis has been placed on asking questions to the expert to address, their consistency with the objectives of specific criminal proceedings and ways to avoid common mistakes. The advisory assistance of knowledgeable persons is emphasized and its separation from the reference form of use of special knowledge has been proved. Based on the opinions of scientists, the author has proposed to use both oral and written consultation.

Keywords: *investigator, specialist, forensic expert, pre-trial investigation bodies, investigative (search) actions, forensic examinations, advisory activity.*

УДК 343.982.32

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-284-290

Ольга БРЕНДЕЛЬ®

завідувач сектору

(Національний науковий центр

«Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПІСУ

Досліджено проблемні питання, які все частіше постають в експертній практиці, а саме: проблеми, пов'язані з неналежною підготовкою матеріалів, що надаються для проведення експертизи відео-, звукозапису.

Метою статті є аналіз актуальних проблем, які виникають під час призначення експертизи відео-, звукозапису та визначення шляхів їх вирішення.

Проаналізовано матеріали відео-, звукозапису, які надаються на експертизу; визначено дві основні групи таких записів; розглянуто, яка інформація із досліджуваних записів використовується слідчими органами і з якою метою. Розглянуто об'єкти дослідження, завдання, що вирішуються в експертизі відео-, звукозапису. Проаналізовано проблемні питання, які виникають під час підготовки

© Брендель О. І., 2020

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1723-0203>

e-mail: olgabrenda@ukr.net